

Od mitów do literatury

Bibliografia:

- Źródło: *Duszyczka*, [w:] Zbigniew Herbert, *Labirynt nad morzem*, Warszawa 2000, s. 91.
- Źródło: *Dziedzictwo antyku we współczesnej literaturze polskiej*, [w:] Stanisław Stabryła, *Wybrane zagadnienia z literatury. Cz. I. Antyk. Inspiracje antyczne w literaturze*, red. Małgorzata Kowalczyk, Alicja Krawczyk, Kielce 1996, s. 86–94.

Mit o Io

Źródło: Bartolomeo di Giovanni [czyt. Bartolomeo di Dziowanni], *Mit o Io*, Walters Art Museum [czyt. Łolters Art Mjuzijem], USA, domena publiczna.

Do dziedzictwa grecko-rzymskiego, które zadecydowało o kształcie kultury współczesnej nam Europy (i świata), należą mity i odwołująca się do nich literatura.

Aby zrozumieć poruszane w tym materiale zagadnienia, przypomnij sobie:

postacie mityczne omawiane podczas lekcji w szkole podstawowej.

Ciekawostka

W XX wieku pojawiła się wyraźna tendencja do odrzucania tradycji. Wśród powtarzanych haseł pojawiały się m.in. następujące: 'Chcemy zburzyć muzea!' oraz 'ryczący samochód (...) jest piękniejszy od Nike z Samotraki'. Czy ci, którzy tak twierdzili, mieli rację?

Dziedzictwo antyku

Literatura wywodzi się z mitu. Znajomość wierzeń Greków i Rzymian jest zatem nieodzowna, by zrozumieć, co twórcy antyczni chcieli przekazać swoim czytelnikom, słuchaczom, widzom. Czy jednak rzeczywiście dziś powinniśmy pamiętać, kim był Zeus, co zrobił Odys, jaką słabość miał Achilles, co powiedział Cezar do swojego zabójcy Brutusa? Czy fakt, że od upadku Rzymu upłynęło ponad piętnaście wieków, nie usprawiedliwia naszego poczucia, że ludzie żyjący w starożytności nie mają nam nic ważnego do powiedzenia?

Ćwiczenie 1

Zdefiniuj pojęcie tradycji, a następnie zastanów się nad powodami, dla których tradycja zasługuje na szacunek. Swoje zdanie poparte argumentami zapisz w wyznaczonym miejscu.

Polecenie 1

Zastanów się, czy prawdziwe jest twierdzenie: 'Grecy i Rzymianie żyli w zupełnie innym świecie, w ogóle nieprzystającym do naszego. Po co nam wiedza o rzeczywistości, w której nie było samochodów, kuchenek mikrofalowych, telefonów, Internetu ani nawet rowerów?'. Sformułuj co najmniej trzy argumenty do dyskusji na ten temat. Polemikę możesz przeprowadzić z innymi uczniami w klasie.

” Zbigniew Herbert

Duszyczka

Jednym z grzechów śmiertelnych kultury współczesnej jest to, że małodusznie unika ona frontalnej konfrontacji z wartościami najwyższymi. A także aroganckie przeświadczenie, że możemy być się bez wzorców (zarówno estetycznych, jak i moralnych), bo rzekomo nasza sytuacja w świecie jest wyjątkowa i nieporównywalna z niczym. Dlatego właśnie odrzucamy pomoc tradycji, brniemy w naszą samotność, grzebiemy w ciemnych zakamarkach opuszczonej duszyczki.

Istnieje błędny pogląd, że tradycja jest czymś podobnym do masy spadkowej i że dziedziczy się ją mechanicznie, bez wysiłku, dlatego ci, którzy są przeciw dziedziczeniu i niezasłużonemu przywilejom,

występują przeciw tradycji. A tymczasem w istocie każdy kontakt z przeszłością wymaga wysiłku, pracy, jest przy tym trudny i niewdzięczny, bo nasze małe 'ja' skrzeczy i broni się przed nim. Pragnąłem zawsze, żeby nie opuszczała mnie wiara, iż wielkie dzieła ducha są bardziej obiektywne od nas. I one będą nas sądzić. Ktoś słusznie powiedział, że to nie tylko my czytamy Homera, oglądamy freski Giotto, słuchamy Mozarta, ale Homer, Giotto i Mozart przypatrują się, przysłuchują nam i stwierdzają naszą próżność i głupotę. Biedni utopiści, debiutanci w historii, podpalacze muzeów, likwidatorzy przeszłości podobni są do owych szaleńców, którzy niszczą dzieła sztuki, ponieważ nie mogą wybaczyć ich spokoju, godności i chłodnego promieniowania.

Źródło: *Duszycka*, [w:] Zbigniew Herbert, *Labirynt nad morzem*, Warszawa 2000, s. 91.

Ćwiczenie 2

Czy Zbigniew Herbert zgodziłby się z twierdzeniem, że tradycja zasługuje na szacunek? Uzasadnij odpowiedź, przywołując odpowiednie cytaty z *Duszycki*.

Polecenie 2

Wyjaśnij, jak rozumiesz wyliczone w 'Duszyckce' pojęcia: 'wartości najwyższe', 'wzorce estetyczne', 'wzorce moralne'. Podaj przykłady.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij metaforyczne stwierdzenie, że (nieżyjący przecież od wielu lat): 'Homer, [Giotto](#) i [Mozart](#) przypatrują się, przysłuchują nam!'

” Stanisław Stabryła

Dziedzictwo antyku we współczesnej literaturze polskiej

Dzieje recepcji antyku w kulturze polskiej na przestrzeni ostatnich sześciu stuleci – od czasów renesansu aż po wiek XX – dowodzą, iż

udział tradycji starożytnej [...] polegał przede wszystkim na twórczym inspirowaniu dzieł literatury, sztuki, nauki i filozofii. Wydaje się, iż powszechna świadomość tego wielkiego długu, jaki kultura polska – wraz z całym światem cywilizacji zachodniej – zaciągnęła w antyku grecko-rzymskim, stanowi jeden z powodów szerokiego zainteresowania starożytnością w naszej epoce. [...] Równie mocno i powszechnie odczuwane jest przekonanie, że zachowując związki z kulturą starożytną, zachowujemy [...] uniwersalny charakter naszej kultury współczesnej, jej łączność ze światem cywilizacji zachodniej wbrew różnym oficjalnym tendencjom usiłującym związek ten osłabić czy rozluźnić. [...] Nie ulega wątpliwości, iż każda próba oderwania nas od antyku – a iluż takich prób byliśmy już świadkami, choćby tylko na polu oświaty – od jego języków, literatury, sztuki czy filozofii – prowadzić musi do zubożenia naszego życia umysłowego i duchowego, do spłylenia i dewaluacji wielu pozytywnych tendencji, do wyjałowienia, stagnacji i dehumanizacji kultury narodowej. [...] Inspiracja antyczna przyniosła literaturze współczesnej setki książek z pogranicza literatury pięknej, których nie sposób zaliczyć do jednej kategorii gatunkowej: mamy tu na myśli eseje literackie, prace popularnonaukowe, reportaże, wspomnienia, książki należące do tzw. literatury faktu. Prace te obejmują niemal wszystkie dziedziny starożytności grecko-rzymskiej: od literatury, mitologii, historii, filozofii, religioznawstwa aż po sztukę i architekturę.

Źródło: *Dziedzictwo antyku we współczesnej literaturze polskiej*, [w:] Stanisław Stabryła, *Wybrane zagadnienia z literatury. Cz. I. Antyk. Inspiracje antyczne w literaturze*, red. Małgorzata Kowalczyk, Alicja Krawczyk, Kielce 1996, s. 86–94.

Ćwiczenie 4

Czy w kwestii podejścia do tradycji grecko-rzymskiej Stanisław Stabryła zgadza się ze stanowiskiem Zbigniewa Herberta? Uzasadnij odpowiedź.

Ćwiczenie 5

Określ prawdziwość poniższych stwierdzeń.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
W Polsce nawiązania do antyku pojawiały się do XVIII wieku.	☐	☐
Do dziedzin, w których widać nawiązania do antyku, należy filozofia.	☐	☐
Współcześnie nawiązuje się do antycznej chemii.	☐	☐
Nawiązania do antyku świadczą o przynależności Polski do kultury zachodniej.	☐	☐

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 3

Dlaczego oderwanie współczesnej kultury od tradycji antycznej miałooby 'prowadzić do zubożenia naszego życia umysłowego i duchowego'? Rozważ problem i sformułuj trzy argumenty do dyskusji.

Polecenie 4

Stanisław Stabryła w cytowanym fragmencie nie podał żadnych konkretnych tytułów dzieł sztuki. Korzystając z dostępnych źródeł, znajdź i wymień trzy tytuły współczesnych tekstów kultury inspirowanych antykiem.

Mity Greków i Rzymian

Wśród osiągnięć kultury greckiej wymienia się mity. Oczywiście nie stanowią one własności mieszkańców Półwyspu Peloponeskiego. Tego typu opowieści tworzyły wszystkie ludy. Jednak najsilniej na historię kultury europejskiej (i nie tylko) wpłynęły właśnie mity Greków i Rzymian.

Ćwiczenie 6

Przypomnij sobie znane ci mity greckie lub rzymskie. Zapisz ich tytuły.

Ćwiczenie 7

Zastanów się i odpowiedz na pytania:

- Czego te mity uczyły Greków lub Rzymian?
- Czy wśród znanych ci mitów można znaleźć takie, które mają kilka wersji, tzn. różnią się w jakichś szczegółach?
- Czy te różnice wpływają na zmianę sensu opowieści?

Uzasadnijcie swoje odpowiedzi.

Ćwiczenie 8

Na podstawie dostępnej wiedzy postaraj się stworzyć definicję mitu, określić tematykę mitów.

Ćwiczenie 9

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Funkcje mitów

- **POZNAWCZA** - mity tłumaczyły ludziom otaczający ich świat, objaśniały zjawiska przyrodnicze, np. burze, wybuchy wulkanów, deszcze. Wskazywały, skąd biorą początek ludzkość w ogóle oraz poszczególne rody.

- **ŚWIATOPOGLĄDOWA** - mity były podstawą wierzeń religijnych, określały charakter bogów i zakres ich działania. Wskazywały m.in. na źródło zła oraz mówiły o tym, co spotka człowieka po śmierci.
- **SAKRALNA** - mity sankcjonowały ceremonie i obrzędy religijne, wskazywały na sposób oddawania czci bogom i porządkowały czas (święta) oraz przestrzeń (Olimp jako siedziba bogów).
- **WZORCOTWÓRCZA** - mity wskazywały wzorce postaw, określały zasady postępowania. Wprowadzały porządek społeczny, ponieważ realizowały zadania dydaktyczne.
- **KULTUROTWÓRCZA** - mity były i są inspiracją dla twórców: pisarzy, poetów, malarzy, rzeźbiarzy itd.

Mity opowiadały o pochodzeniu bogów, świata, człowieka, rodów, zjawisk, zwyczajów. Pełniły kilka ważnych funkcji.

Część tych funkcji straciła już znaczenie – współcześni Grecy czy Rzymianie nie modlą się do Zeusa ani Jowisza. Nie oznacza to końca mitów. Twórcy XX i XXI wieku nadal inspirowali się tymi dawnymi opowieściami, ponieważ mity są źródłem wielu archetypów i toposów.

Początki literatury i retoryki

Definicja: archetyp

(gr. *archétypon* – pierwowzór) – pojęcie wprowadzone przez [Carla Gustava Junga](#), sięgającego do dokonań twórcy psychoanalizy – [Zygmunta Freuda](#) oznaczające odwieczny wzorzec zachowania, który istnieje w nieświadomości zbiorowej i dziedziczony jest w sposób 'naturalny', a odnosi się do uniwersalnych zjawisk, np. cierpienia, śmierci

Definicja: topos

(gr. *tópos* – miejsce) – pojęcie określające tzw. [loci communes](#), czyli 'miejsca wspólne' w kulturze; wciąż powracające motywy i tematy, wskazujące na ciągłość tradycji danej kultury, a przez swą powtarzalność ułatwiające zrozumienie

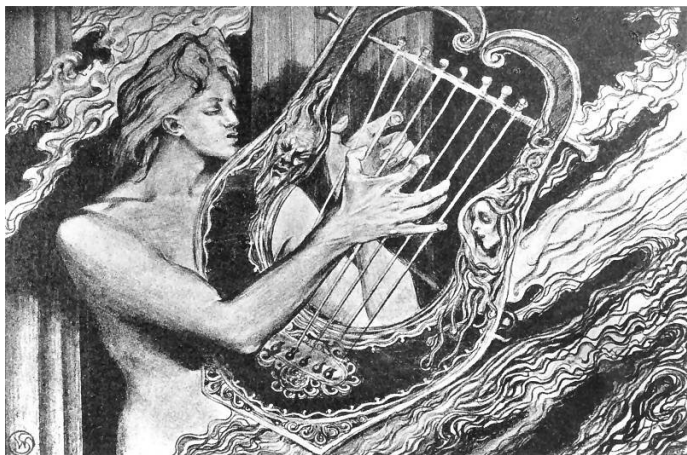
'miejsca'; do badań nad sztuką wprowadził to pojęcie niemiecki literaturoznawca [Ernst Robert Curtius](#)

Ćwiczenie 10

Określ archetypy i topoty w kilku znanych ci mitach.

Grecy i Rzymianie zostawili nam literaturę. Warto jednak pamiętać, że dzięki nim istnieją nie tylko wielkie dzieła, ale również idea podziału literatury na rodzaje. Arystoteles – jeden z największych uczonych antyku (przez niektórych historyków kultury uznawany za najważniejszego i najwszechstronniejszego) – w swej *Poetyce* pisał o dramacie oraz liryce i epice (choć dwu ostatnich pojęć nie użył). To właśnie Grecy nazwali rodzaje literackie:

- **epika** (gr. *epikós* – ‘epicki’, czyli ‘złożony ze słów’),
- **dramat** (gr. *dráma* – ‘działanie’),
- **liryka** (gr. *lyrikós* od słowa *lýra*, czyli ‘lira’).

Apollo na Olimpie

Źródło: Stanisław Wyspiański, *Apollo na Olimpie*, 1897, rysunek ołówkiem, domena publiczna.

Ciekawostka

Nazwa **liryka** wywodzi się od słowa *lira*. Lira to instrument strunowy wynaleziony w starożytnej Grecji. Nazwa rodzaju literackiego świadczy o tym, że w antycznej Grecji utwory liryczne były śpiewane przy akompaniamencie instrumentu. Lirykę

starogrecką można nazwać też meliką – wyraz ten (gr. *melikós* – ‘melodyczny’) kojarzy się z melodią.

Ważne!

Grecy mieli świadomość, że podział literatury nie kończy się na wyróżnieniu rodzajów, lecz jest zdecydowanie głębszy.

LITERATURA

↓

RODZAJ

↓

GATUNEK

↓

ODMIANA GATUNKOWA

Wiele gatunków stosowanych dziś i dawniej w literaturze wywodzi się z antyku, np.: pieśń, hymn, elegia, komedia, tragedia, tren, epos.

Ćwiczenie 11

Przyporządkuj właściwe nazwy gatunków literackich do rodzajów literackich. Skorzystaj ze *Słownika terminów literackich* lub innego źródła.

epos, pean, pieśń, dytyramb, tren, dramat satyrowy, anakreontyk, komedia, oda, tragedia

Epika	
Liryka	
Dramat	

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

W życiu Greków i Rzymian wiele było sytuacji, w których należało skutecznie (ale też pięknie) przemawiać. Dotyczyło to np. spotkań na greckiej [agorze](#) lub w rzymskim senacie, uroczystości rodzinnych (np. pogrzeb), rozpraw sądowych itd. Aby osiągnąć założony skutek, uczono się przemawiania. Zapewniała to **retoryka**

(oratorstwo). Sztukę wymowy ćwiczyli Grecy i Rzymianie (wybitne osiągnięcia mieli tu Grecy: Gorgiasz, Sokrates – potwierdza to jego mowa obrończa – oraz Arystoteles, a także Rzymianie: Cyceon, Tacyt, Kwintyliian).

W następnych epokach doświadczenia antyku były punktem odniesienia: studiowano najwspanialsze mowy starożytnych retorów, a nawet (w średniowieczu) traktowano je jako podstawę jednego z kierunków studiów.

Zadaniowo

Polecenie 5

Wykorzystaj informacje podane w temacie lekcji oraz znajomość mitów i ułóż krzyżówkę, której rozwiązaniem będzie 'mitologia'. Zredaguj hasła wraz z pytaniami. W razie problemów sięgnij do zamieszczonego poniżej samouczka.

Źródło: Learnetic SA, licencja: CC BY 4.0.

Polecenie 6

archetyp literatura
mit
retoryka topos

Zasób interaktywny dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D16kgz7tR>

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.